

Kaj je digitalna humanistika?

Digitalna humanistika je interdisciplinarno področje raziskovanja vezano na računalniško avtomatizacijo vseh oblik človekovega izražanja – od uprizoritvenih umetnosti do vizualnih in literarnih družbenih praks.¹ Danes je digitalna humanistika nepogrešljiva pri digitalizaciji gradiva knjižnic,² muzejev,³ galerij⁴ in arhivov,⁵ pri vizualizaciji arhitekturnih spomenikov,⁶ virtualnih sprehodih⁷ in 3D predstavitev arheoloških najdišč⁸. Pomembna je kot podpora pri obdelavi primarnih gradiv, statističnih in drugih podatkov ter pri vodenju in obdelavi evidenc za izvedbo najrazličnejših raziskav oz. pri prikazu njihovih končnih rezultatov.⁹ V zadnjih letih ima vidno mesto pri ohranjanju kulturne dediščine in njeni popularizaciji v gospodarske in turistične namene. Posebej intenzivno pa smo lahko njen razvoj spremljali letos v času epidemije nove virusne bolezni COVID-19.¹⁰

V polje digitalne humanistike sodi tudi digitalizacija pisne kulturne dediščine, ki je ključna za zaščito, ohranjanje, obnovo, preučevanje in promocijo nacionalne dediščine, saj s pomočjo digitalne tehnologije za prenos vsebin s fizičnih nosilcev zapisa v digitalno obliko omogoča:

- ohranjanje in zaščito izvirnikov pa podlagi uporabe digitalne kopije,
- hitrejši in enostavnejši dostop na spletu za vse uporabnike, tudi tiste z oviranostmi,
- lažji in hitrejši dostop do vsebin z implementacijo jezikovnih tehnologij,¹¹ z omogočanjem iskanja po polnem besedilu in pretvarjanjem besedila v zvok, ter
- dokumentiranje in spletni dostop do evidenc podatkov o dediščini za končne uporabnike.

Digitalna humanistika pa ne predstavlja le spletnega predstavljanja zgodovinskih gradiv premične in nepremične kulturne dediščine. Dandanes vedno več kulturne dediščine nastane neposredno na spletu. V ta namen deluje na svetovni ravni pomemben konzorcij za zaščito in ohranjanje digitalnih vsebin,¹² ki se posveča arhiviranju spleta in ohranjanju spletnih vsebin z značajem (pisne) kulturne dediščine. Za arhiviranje spleta skrbi tudi Narodna in univerzitetna knjižnica,¹³ saj že od leta 2008 zajema spletna mesta in jih z namenom trajnega ohranjanja slovenske kulturne dediščine na svetovnem spletu periodično shranjuje.¹⁴

¹ Glej teoretske definicije v: [A Companion to Digital Humanities](#), uredili S. Schreibman, R. Siemens, J. Unsworth. Oxford: Blackwell, 2004.

² Primer: [Digitalna knjižnica Slovenije – dLib.si](#), Narodna in univerzitetna knjižnica Slovenije.

³ Primer: [Arheološka podoba Dolenjske](#), Dolenjski muzej Novo mesto.

⁴ Primer: [Stalna zbirka](#), Narodna galerija Slovenije.

⁵ Primer: [Digiteka](#), Zgodovinski arhiv Ljubljana.

⁶ Primer: [Predstavitev predsedniške palače](#), Predsednik Republike Slovenije.

⁷ Primer: [Virtualni sprehod po Gradu Snežnik](#), Narodni muzej Slovenije.

⁸ Primer: [Poznoantična trdnjava Ad Pirum](#), Dolenjski muzej Novo mesto.

⁹ Za primere in nadaljnja navodila glej na strani [Statističnega urada RS](#) ali na portalu [Arhiva družboslovnih podatkov](#).

¹⁰ Primer: [Mobilna aplikacija Explore Slovenia](#).

¹¹ Glej primer: [CLARIN.si – Slovenska raziskovalna infrastruktura za jezikovne vire in tehnologije](#) ali [IMPACT](#).

¹² Glej: [Mednarodni konzorcij za ohranjanje spleta](#) - IIPC.

¹³ Na podlagi [Zakona o obveznem izvodu publikacij](#) in [Pravilnika o vrstah in izboru elektronskih publikacij za obvezni izvod](#).

¹⁴ Glej: [Spletni arhiv Narodne in univerzitetne knjižnice](#).

Digitalna humanistika in pisna kultura na mednarodnem parketu

Izjemen razvoj je digitalna humanistika v zadnjih desetih letih doživela na globalnem nivoju. Organizacije, združenja in iniciative se zavzemajo za izboljšanje prepoznavnosti in dostopnosti do digitaliziranih in izvorno digitalnih odprto dostopnih vsebin,¹⁵ obravnavajo avtorske ter sorodne pravice¹⁶ in ohranjanje spleta.¹⁷ V Evropski uniji ima digitalna humanistika trdne temelje v Strategiji za enotni digitalni trg, ki predvideva okrepitev Evrope kot svetovno najpomembnejše digitalne ekonomije.¹⁸ V letu 2017 izvedena mednarodna raziskava o stanju digitalizacije v državah Evropske unije je pokazala, da ima 82 odstotkov evropskih institucij, ki so bile zajete v raziskavo, digitalno zbirko ali se ukvarja z digitalizacijo kot dejavnostjo. Prav tako ima 42 odstotkov institucij pisno digitalno strategijo, ki v 90 odstotkih obravnava digitalizacijo zbirk, njihovo objavljane in dolgoročno digitalno hrambo. Najpogosteje, v skoraj 90 odstotkih, strategije omenjajo pisno kulturno dediščino ali vizualno 2D-gradivo, čeprav je tudi 3D-gradiva v več kot 60 odstotkih.¹⁹

Digitalna humanistika in digitalizirana pisna kulturna dediščina v Sloveniji

Slovenske kulturne ustanove – knjižnice, arhivi, muzeji, galerije – hranijo obsežne in bogate zbirke gradiv pisne kulturne dediščine, od katerih pa je večina še vedno dostopnih zgolj v izvorniku, v fizični obliki na lokaciji organizacij, ki posamezne zbirke hranijo. Vendar ocena stanja izvedena v Narodni in univerzitetni knjižnici konec leta 2019 kaže, da je trenutno digitaliziranih približno 10 odstotkov slovenske pisne kulturne dediščine, ki jo hranijo slovenske knjižnice. Posledica slednjega je, da so nekatere najdragocenejše zbirke pisne kulturne dediščine nedostopne zaradi izjemne vrednosti gradiva ali občutljivosti nosilca informacije. Občutljive nosilce bi fizična uporaba lahko ogrozila ali poškodovala zapisano vsebino.

Tako imamo v Sloveniji že mnogo podatkovnih zbirk in digitaliziranih gradiv in že vrsto let z vsebinami aktivno sodelujemo v mednarodnih projektih na tem področju.²⁰ Pa vendar digitalizirani viri v Sloveniji še vedno niso v zadostni meri dostopni in prepoznavni na spletu, da bi skladno z Ustavo Republike Slovenije lahko zagotovili enakopravno dostopnost do knjižničnega gradiva za vse državljane »za skladen civilizacijski in kulturni razvoj Slovenije«.²¹ V ta namen smo v Narodni in univerzitetni knjižnici pripravili obsežen načrt digitalizacije gradiv s ciljem, da v desetih letih zagotovimo spletni dostop do celotne zbirke slovenske pisne kulturne dediščine, od njenih rokopisnih začetkov do danes – vsem in za vse.

Prvi korak k temu cilju smo v letu 2020 naredili s pridobitvijo evropskega projekta ARMA – The Art of reading in the Middle Ages,²² ki ga vodi prav narodna knjižnica Slovenije. Projekt predvideva digitalizacijo in objavo 20.000 srednjeveških rokopisov iz 7 držav Evrope.

¹⁵ Za knjižnice glej primer: [Global perspective: Open content efforts, investments, and opinions](#), OCLC.

¹⁶ Za knjižnice glej primer: [Komite za avtorske in sorodne pravice](#), IFLA in [Reforma evropskega avtorskega prava](#).

¹⁷ Glej primer: [Program ohranjanja digitalne dediščine](#), UNESCO.

¹⁸ Glej: [Strategija za enotni digitalni trg za Evropo](#), tudi [Obzorje 2020](#). Za Slovenijo glej [Nacionalno strategijo](#).

¹⁹ [Access to Digital Resources of European Heritage](#), 4. poročilo projekta ENUMERATE, Europeana.

²⁰ Glej primer: [Gradiva na Europeani](#).

²¹ Glej: 5. in 14. člen, Ustava Republike Slovenije.

²² Glej: [ARMA - The Art of reading in the Middle Ages](#), Europeana.